

UDC 94 (477)

IRYNA S. MIRONOVA

Petro Mohyla Black Sea State University,
doctor of historical sciences, associate professor (Ukraine)**ROMA IN UKRAINE: POLICY TRANSLATED INTO A SETTLED LIFE (1920-1950th)**

Abstract. Analyzed policy of the Soviet government to transfer Roma in Ukraine settled way of life in 1920-50th. Allocated the main stages of its implementation. Shown that the first stage (1926-1935) was characterized by encourage and assistance of the Government to industrial and agricultural resettlement of Roma; the second (1936-1955) – change of position of the government regarding national politics in general and in particular of national kolkhozes (collective farms); for the third (1956-1962) – the final transfer to Roma settled way of life.

The article deals with ideological, economic and administrative purposes of the government in solving the “Roma issue”. The ideological purposes were linked with the declaration of building the foundations of socialism in the USSR and policy of forced transfer nomads to settled way of life.

Economic tasks are enclosed in an effort of state government to populate the empty area include the existence of small-scale structure and entrepreneurship among the Roma. Administrative purpose aimed to unify the system of settling nomads realize Institute of registration, exclude the probability of uncontrolled movement of citizens.

Noted that the duality of the position of former nomads after the formation of Roma kolkhozes led to psychologically uncomfortable situation. On the one hand, the Soviet government declared the need to improve living standards, stimulate, including financially, the transition to a settled lifestyle and implementing this principle, provided the land, loans and more.

On the other hand, guided by the position of the class and struggle making the “riches”, the government implemented the egalitarian principle, and all the “donated” immediately “selected” to the farm. For Roma, such processes are unacceptable. But the phenomenon of enthusiasm on the part of Roma to create kolkhozes was due to a simple desire to get cash aid and give the chance to escape from poverty.

Analyzed the legal framework, including CEC resolution of the USSR “About measures to assistance of transition of the nomadic Roma to the labor settled way of life” from October 1, 1926; a Resolution AUCEC the USSR regarding land of Roma and measures to promote transition of Roma nomads in settled way of life on February 23, 1927; “Instruction on conducting measures of economic and organizational-administrative order to help transition the nomadic Roma to settled life and their involvement for labor processes”; Decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR “About the involvement of labor Roma and prohibition of vagrancy” on October 5, 1956 and the related Resolution of the Council of Ministers of the USSR on October 27, 1956.

These normative documents demonstrate the changes in the policy of the Soviet government regarding the Roma population. Proved that the policy of the Soviet government to Roma was inconsistent and incomplete, thereby problems wasn't solve and accumulation, but in general has led to the fact that in Ukraine Roma started to abandon of the former nomadic life.

Keywords: Ukraine, Roma, migration, settled way of life, Roma kolkhozes.

МИРОНОВА І.С.

Чорноморський державний університет імені Петра Могили,
доктор історичних наук, доцент (Україна)

ЦИГАНИ УКРАЇНИ: ПОЛІТИКА ПЕРЕВЕДЕННЯ НА ОСІЛИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ (1920-1950-ті РОКИ)

***Анотація.** Проаналізовано політику радянського уряду щодо переведення циган України на осілий спосіб життя у 1920-1950-ті роках. Виділено основні етапи її реалізації. Показано, що для першого етапу (1926-1935 рр.) характерним було заохочення та сприяння уряду до промислового і сільськогосподарського переселення циган; для другого (1936-1955 рр.) – зміна позиції уряду щодо національної політики в цілому та національних колгоспів зокрема; для третього (1956-1962 рр.) – остаточне переведення циган на осілий спосіб життя. Доведено, що політика радянської влади щодо циган носила непослідовний та незавершений характер, що сприяло не вирішенню проблем, а їх накопиченню.*

***Ключові слова:** Україна, цигани, переселення, осілість, циганські колгоспи.*

МИРОНОВА И.С.

Черноморский государственный университет имени Петра Могили,
доктор исторических наук, доцент (Украина)

ЦЫГАНЕ УКРАИНЫ: ПОЛИТИКА ПЕРЕВОДА НА ОСЕДЛЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ (1920-1950-е ГОДЫ)

***Аннотация.** Проанализирована политика советского правительства по переводу цыган Украины на оседлый образ жизни в 1920-1950-е годы. Выделены основные этапы ее реализации. Показано, что для первого этапа (1926-1935 гг.) характерным было поощрение и содействие правительства в промышленном и сельскохозяйственном переселении цыган; для второго (1936-1955 гг.) – изменение позиции правительства в вопросах национальной политики в целом и национальных колхозов в частности; для третьего (1956-1962 гг.) – окончательный перевод цыган на оседлый образ жизни. Доказано, что политика советской власти в отношении цыган носила непоследовательный и незавершенный характер, что способствовало не решению проблем, а их накоплению.*

***Ключевые слова:** Украина, цыгане, переселение, оседлость, цыганские колхозы.*

Цигани являють собою складовий елемент соціо-етнічної стратифікації у світі в цілому та різних країнах, у тому числі в Україні. Протягом усього часу перебування в нашій державі вони були важливою складовою економічного, історичного та культурного життя суспільства. Відсутність власної державності визначає міжнародно-правовий статус циган як транснаціональної меншини.

Залишивши терени свого формування (Індію) не раніше Х ст., циганські групи втратили можливість контактів з етносами, які населяли їх давню прабатьківщину. Із цього періоду головною етноподільною ознакою циган був кочовий спосіб життя. У подальшому кочування ще більшою мірою відрізняло їх від осілих народів. Поряд з усіма об'єктивними історичними умовами рушієм циганських груп до країн з осілими господарсько-культурними типами була неусвідомлювана потреба в збереженні кочового способу життя. Особливо велике значення має той факт, що цигани на нових теренах жили розпорошено, без постійних зв'язків з іншими етносами і водночас перебували в залежності від населення, яке виробляло і забезпечувало їм життєве благо [14, с. 245].

Наявність кочового населення, до того ж непідконтрольного державним законам, на теренах своїх країн, неодноразово викликала питання урядів щодо вирішення проблем переведення циган на осілий спосіб життя. Актуальною ця проблема була і для радянського уряду, в тому числі і для України.

В історіографії існує ряд досліджень, присвячених радянській політиці щодо циганського населення, в тому числі і проблемам їх осілості. Зокрема, у роботі М. Платунова, присвяченій переселенській політиці радянського уряду, висвітлено питання переселення циган та організації циганських колгоспів. Класовий антагонізм у циганському таборі автор розглядав як одну з головних причин невдач колгоспного будівництва і, в цілому, заперечував застосування адміністративних заходів при формуванні циганських колгоспів [15]. Усупереч позиції М. Платунова дослідниця Н. Деметер акцентує увагу на адміністративних заходах по відношенню до циган і вказує на репресії, що були направлені проти них [8]. Політику щодо циган досліджували радянські ідеологи та науковці О. Баранников [2; 3], М. Бріль [7], Т. Кисельова [13], Є. Друц і О. Гесслер [9]. Сучасна історіографія проблеми поповнилася працями О. Белікова [5; 6], М. Іванеско [11], Н. Зіневич [10], О. Кіліна [12], М. Бессонова [4]. Як констатує О. Беліков, радянська доба циганської історії розглядалася дуже упереджено, з перебільшенням позитивних аспектів, сьогодні ж деякі дослідники впадають до іншої крайності – стверджуючи, що радянська політика стосовно циган принесла тільки шкоду [5, с. 25]. Зважаючи на наявну історіографічну базу, автор запропонованої статті ставить за мету проаналізувати політику радянського уряду щодо переведення циганського населення на осілий спосіб життя в Україні у 1920-1950-х роках, виявити основні цілі, які ставила перед собою радянська влада, і дати оцінку ефективності і послідовності цих заходів.

Схилити циган зажити “як усі” намагався кожен російський імператор, починаючи з Катерини II. Царський уряд майже ніколи не виокремлював циган із загальної маси населення, але завжди намагався зробити з них землеробів. Цигани, як й інші піддані імперії, могли користуватися правом на працю, землю, житло, навчання, мали право займатися ремеслами, торгівлею, були приписані до певного місця проживання. Імперський уряд, проте, виявився неспроможним законодавчим шляхом “цивілізувати” циган та змінити їх спосіб життя [5, с. 32].

Доля циганського населення України кардинально змінилася унаслідок Лютневої і Жовтневої революцій 1917 р., у результаті яких було зруйновано усталену структуру життєзабезпечення циган, різко погіршило їх матеріальний стан. Уряд УНР прагнув втілити концепцію культурного самоврядування для етнічних меншостей (закон від 9 січня 1918 р.), але громадянська війна, чужоземне вторгнення, панування анархії, голод, розруха і, врешті, прихід до влади більшовиків не дали можливості реалізувати цю політику. Одним із факторів напруження між циганами та радянською владою стали спроби звести державний контроль до мінімуму [5, с. 32-33]. Це стало поштовхом до обговорення в уряді ідеї переведення кочових циган на осілий спосіб життя.

У реалізації політики радянського уряду щодо осілості циган прослідковуються три етапи: 1) 1926-1935 рр.; 2) 1936-1955 рр.; 3) 1956-1962 рр.

Для першого етапу (1926-1935 рр.) характерним було заохочення та сприяння уряду до промислового і сільськогосподарського переселення циган. Заміна укладу життя диктувалася рядом причин – від глобальної ідеї побудови соціалізму до реалізації інституту прописки. Із цією метою радянський уряд визначив ряд заходів щодо циганського населення, а саме: прийняття правових актів; утворення циганських колгоспів та промислових артілей; формування громадської організації. Головним

завданням було проголошено залучення циган до виробничої праці у промисловості та землеробстві [6, с. 656].

Цілі, які переслідував уряд при переведенні циган на осілий спосіб життя, дослідники поділяють на ідеологічні, економічні та адміністративні. Найбільш масштабні стратегічні цілі були пов'язані з декларацією побудови основ соціалізму в СРСР та з політикою форсованого переведення кочовиків на осілий спосіб життя. У рамках вирішення національного питання ставилася мета зрівняти рівень розвитку різних соціальних груп, забезпечити підйом культурного рівня кочових народностей, створити умови для формування національних освітніх установ. Економічні завдання заключалися в намаганні держави заселити порожні території, виключити існування дрібнотоварного укладу та приватного підприємництва в середовищі циган. Адміністративна задача зводилася до такого: уніфікувати систему розселення кочовиків, реалізувати інститут прописки, виключити вірогідність неконтрольованого переміщення громадян. Безсумнівно, ставилася також мета знизити рівень криміналу на теренах розселення циган [12, с. 190-192].

Сформована де-факто ситуація з переходом циган на осілий спосіб життя була оформлена де-юре у відповідних нормативних актах. Їх було не так багато, але вони демонструють зміну політики радянського уряду щодо циганського населення.

1 жовтня 1926 р. була прийнята постанова ЦВК СРСР *“Про заходи щодо сприяння переходу кочових циган до трудового осілого способу життя”*, в якій було запропоновано ЦВК й РНК союзних республік вжити заходів щодо першочергового пільгового наділення землею циган, які бажають перейти до осілого способу життя. 23 лютого 1927 р. прийнято аналогічну постанову ВУЦВК УРСР щодо землеустрою циган й заходів по сприянню переходу циган-кочовиків на осілість та *“Інструкцію про проведення заходів економічного та організаційно-адміністративного порядку для допомоги переходу кочовим циганам до осілого життя та втягування їх до трудових процесів”*. Серед основних заходів були: облік циган, скликання нарад циганського населення, залучення їх у *“трудові процеси”* (сільське господарство, кустарні артілі, промисловість). Кредити надавалися тільки колективам. Виділялися кошти й земельні ділянки під забудови, відкриття торговельних приміщень, кустарне виробництво. Житлові спілки допомагали циганам в одержанні житла в кооперативних будівлях [6, с. 657-658].

У рамках переселенської політики чітко розмежовується промислове і сільськогосподарське переселення. В організації промислового переселення циган не вимагалось централізованого державного втручання. Воно здійснювалося на індивідуальній основі, без чітко вираженої етнічної специфіки. Підприємства мали необхідний набір соціальних об'єктів, який дозволяв повноцінно включити циган у виробничий процес (система учнівства, гуртожитку, столові, дитячі садки, громадські організації). Галузевий принцип управління економікою визначав ситуацію, при якій підприємства брали на себе не тільки виробничі, але й соціальні функції, у тому числі забезпечення житлом і *“соупакетом”*. Саме тому промислове переселення носило локальний характер.

Землеробське переселення, навпаки, втягувало у взаємодію, з одного боку, землеробські громади, сім'ї, роди – як виробничі осередки аграрного сектора господарства, з іншого – державу, яка була власником земельного фонду. Це визначило більш масштабні і глобальні процеси, вимагало розробки державної переселенської політики, створення спеціальних органів для організації цього процесу. Непросто було, наприклад, включити до складу існуючого колгоспу одну людину або навіть сім'ю, і зовсім інше – виділити земельну ділянку, достатню для створення нового циганського колгоспу. Держава йшла на поступки циганам, створюючи колгоспи за національною

ознакою, оскільки цигани хотіли працювати вже складеними колективами (таборами), які формувалися на основі родинних, патріархальних зв'язків [12, с. 192-193].

Така політика спочатку давала результат і наприкінці 1920-х років 81,3 % циган України були уже осілими (із 13 578 циган за даними Всесоюзного перепису населення 1926 р.). На вільних землях у 1927 р. оселилися 500 кочових сімей. Станом на 1 січня 1930 р. в Україні існувало дев'ять циганських колгоспів, які об'єднали 173 родини: три колгоспи у Мелітопольському окрузі, два у Криворізькому, по одному у Херсонському, Першотравневому, Маріупольському та Одеському. У січні 1931 р. створено колгосп “Трудовий нацмен” (на Правобережжі), у 1935-1937 рр. у с. Юленці на Київщині – колгосп ім. Постишева, у 1936 р. у Лозівському районі Харківської області – колгосп ім. Димитрова [5, с. 35].

Поширювалася також й індивідуальна трудова діяльність циган. У різних містах вони працювали на промислових підприємствах або утворили артіль з ремонту котлів та посуду, ковальські тощо. Зокрема, у Сімферополі у 1927 р. цигани відкрили кооперативне житлово-будівельне товариство та “червоний куток” “Демерджі”, у Харкові у 1928 р. організували артіль циган-лудильників та котлярів, у м. Сталіно у 1933 р. при Металпромсоюзі діяла промислова артіль із 26 родин келдерарів по виготовленню посуду тощо. Але разом із цим влада констатувала, що “облік та звітність у циганських артілях пущені на самоплив”, “готова продукція збувається у приватному порядку”. Спроби виправити ці “недоліки” призводили до того, що артілі почали розпадатися [5, с. 36-37].

Плинність циганських кадрів у колгоспах була високою. Більшість циган не мали навіть елементарних навичок сільськогосподарської праці. Влада переводила напівзруйновані циганські колгоспи до інших, нециганських колгоспів або організовувала господарства з циган та татар, циган та українців. Це призводило до міжнаціональних чвар та розпаду подібних колгоспів. До того ж колгоспна система суперечила циганському укладу. Вона передбачала насильне прикріплення до землі шляхом позбавлення паспорта, заробітну платню у вигляді “трудодня”, високі натуральні податки, табірний строк за втечу або за невиконання завдання [5, с. 35-36].

Двоїстість положення колишніх кочовиків призводила до психологічно некомфортної ситуації. З одного боку, радянська влада декларувала необхідність підвищення життєвого рівня, стимулювала, у тому числі і матеріально, перехід на осілий спосіб життя і, реалізуючи цей принцип, надавала землі, кредити, зерно для посівів тощо. З іншого боку, керуючись класовою позицією і здійснюючи боротьбу з “кулаком”, влада реалізовувала зрівняльний принцип, і все “подароване” тут же “відбирали” в колгосп. Для циган такі процеси були неприйнятними [12, с. 204]. Але феномен ентузіазму з боку циган щодо створення колгоспів, на думку О. Белікова, пояснювався простим бажанням отримати грошову допомогу та давав шанс піти від злиднів. Зокрема, 1928 р. норма кредитування циган складала 500 крб. на родину. Після її отримання “колгоспники”, як правило, зникали. Лише незначна частина циган робила дійсну спробу організувати життя за новими правилами, у результаті чого у 1932 р. в СРСР було створено лише 25 циганських колгоспів, що не перевищувало і 5 % від загальної кількості циган [5, с. 35-36].

Ще однією причиною вступу циган України до колгоспів, і в той же час трагедією, став Голодомор 1932-1933 рр. Осілі цигани повністю розподілили долю багатьох українців. Циган, які тікали від голоду, за наказом Л. Берії розстрілювали. Також важкого удару завдала по циганській громаді паспортизація. 27 грудня 1932 р., коли ввели внутрішньодержавний паспорт, почалася найбільша спецоперація внутрішніх органів. Городяни отримували прописку, що дозволяло отримувати продуктові картки. Міста

при цьому були розділені на категорії “відкритих” і “закритих”. До другої категорії належали Москва, Ленінград, Київ, Одеса, Мінськ і Харків, які було вирішено очистити від всіх неблагонадійних. До їх числа входили і цигани. Лише з 23 червня до 3 липня заарештували і вислали до Сибіру 5 470 циган [4, с. 635].

Не обійшли циган України й політичні репресії. Найчастіше аполітичних кочовиків заарештовували й засуджували за статтями: бродяжництво, контрреволюція, шпигунство, шкідництво, скупка валюти тощо. Нерідко циган ув’язнювали та засилали до Сибіру за повернення до кочового життя. Зокрема, у середині 1930-х років було заарештовано келдерарський табір, який кочував по Україні. Людей у літню спеку заштовхали до “теплушок” (вантажних вагонів) й повезли до Сибіру. У дорозі половина людей померла. Іншу половину кинули у тайзі. Із 300 осіб залишилось живими менше двадцяти [5, с. 38-39].

Другий етап (1936-1955 рр.) політики переведення циган на осілий спосіб життя характеризується зміною позиції радянського уряду щодо національної політики в цілому та національних колгоспів зокрема. Наприкінці 1930-х років регіональна і національна специфіка все більше нівелювалися в міру розгортання процесів колективізації села. Ця ідея підім’яла під себе ідею національного самовизначення і робила декларативними заяви про захист інтересів національних меншин [12, с. 207].

У 1936 р. йшла робота над проектом нової Конституції, яка декларувала побудову соціалізму в СРСР. Це змусило форсувати процес переведення циган на осілість. Було вирішено організувати на території СРСР 17 нових циганських колгоспів і активізувати заходи щодо осілості циган. Планувалося в 1937 р. переселити тисячу циганських сімей, з яких 400 – в уже існуючі колгоспи, а із 600 організувати шість нових колгоспів. У результаті до 1938 р. в СРСР існувало вже 52 циганських колгоспи. На думку дослідників Н. Деметер та М. Бессонова, це був період найвищого успіху колгоспного будівництва. Висока “мобільність” або “смертність” циганських колгоспів були загальною тенденцією. У цілому, негативно оцінюючи колгоспний рух цього періоду, автори визнають факти добровільного вступу циган до колгоспів [12, с. 213-214].

Радянський дослідник М. Платунов підкреслював, що радянська влада у процесі реалізації політики осілості циган впливала на них тільки заходами економічного та ідейно-політичного характеру і аж ніяк не адміністративного примусу [15, с. 272]. Але це не означає, що цей процес відбувався абсолютно природно і добровільно. Як доводить О. Кілін, політика держави в цілому створювала такі умови, за яких подальше кочування не було можливим. Автор вказує на цілеспрямоване витіснення кочового способу життя з реалій країни, “що побудувала соціалізм”. Адміністративні методи створювали загальний фон, який форсував осідання циган. Ідеологічні та економічні методи держави не приносили бажаних результатів. Тому процес осідання циган затягнувся на довгі роки [12, с. 220]. До того ж вдалися взнаки продовження репресій. Наприкінці 1930-х років циган розпочали заарештовувати не таборами, а поодинці і направляти в табори за обвинуваченням “соціально небезпечний елемент”. Деякі дослідники вважають, що напередодні Другої світової війни були розстріляні сотні циган і щонайменш 10 тис. стали жертвами депортацій. Це стало причиною приховування ними власної національної належності [5, с. 39].

Друга світова війна мала важкі наслідки для циган України: жертви, каліцтва, діти-сироти, руйнація майже усіх досягнень 1930-х років. У важкі повоєнні роки багато з них повернулося до кочування. Такий “паразитичний спосіб життя” не вписувався до радянських ідеалів. Це стало поштовхом до здійснення третього етапу (1956-1962 рр.) переселенської політики циган, для якого характерним було остаточне

переведення їх на осілий спосіб життя. У керівництві СРСР виник план різкої зміни життя нації, яка ніяк не хотіла вписуватися в регламентовані рамки соціалістичної державної економіки.

Улітку 1956 р. перший секретар ЦК КПРС М. Хрущов, перебуваючи на Донбасі, зустрівся з кочовими циганами. Ця зустріч мала для них значні наслідки. 5 жовтня 1956 р. вийшов Указ Президії Верховної Ради СРСР “Про залучення до праці циган й заборону бродяжництва”. Перший і другий пункти постанови декларували необхідність надання циганам робочих місць і створення нормальних умов життєдіяльності, а третій зобов’язував репресивні органи держави затримувати тих циган, які ухиляються від роботи і мешкають не за місцем прописки, та притягати їх до кримінальної відповідальності. Хоча третій пункт втратив силу 25 березня 1961 р., однак свою справу він зробив – цигани намагалися приховати свою етнічну приналежність [10, с. 48].

27 жовтня 1956 р. Рада міністрів УРСР прийняла відповідну постанову за № 1342. Облвиконкоми були зобов’язані у тримісячний термін розселити на постійне місце проживання, працевлаштувати і організувати культурно-побутове обслуговування циган. Самовільне залишення постійного місця проживання та ухилення від суспільно-корисної праці каралися [6, с. 661-663].

Було затверджено перелік районів розселення циган в УРСР. Розселення циганських родин планувалося перш за все у сільські райони. Згідно з цим рішенням голови міських і районних виконкомів зобов’язувались: скласти соціально-демографічні характеристики осілих циган; сприяти їхнім родинам в отриманні земельних ділянок та кредитів на будівництво житлових будинків; виявляти у циганських родинах дітей шкільного віку і залучати їх до навчання у школах. Органи міліції зобов’язувались затримувати циганські табори, забезпечувати документами членів осілих циганських родин. Але ця спроба залучити циган до сільськогосподарської праці не вдалася, оскільки більшість циган намагалися жити у містах [6, с. 663]. Головним наслідком акції 1956 р. було зовнішнє припинення кочування циган. За підрахунками В. Амеліна, в результаті постанови осіло більше 90% циган СРСР [1, с. 4].

Як зазначає О. Беліков, не тільки законодавчі та адміністративні заходи сприяли осілоості циган. У 1950-х роках кочовий спосіб життя економічно став себе зживати. Промислове виробництво товарів широкого споживання, механізація сільської праці, обмеження використання коней в особистих господарствах, переслідування т. зв. спекуляції тощо підірвали циганську економіку. Спільно пережита війна зблизила циган з людьми інших національностей, багато циган вже працювали у галузі культури, промисловості, сільськогосподарства й тому можна казати, що процес осідання вже відбувався [5, с. 41]. За словами М. Бессонова, постанова 1956 р. стала лише катализатором природного ходу подій. У її практичній реалізації звичайно були присутні й елементи примусу. Нерідко циган змушували за безцінь продавати державі коней, затримували чоловіків, які чинили опір, але у цілому репресії за непідкорення указу були мінімальними. Упродовж 1960-1980-х років частина циган відійшла від “традиційного циганського життя”, отримала освіту, почала працювати у різних галузях народного господарства [4, с. 638-639].

Звісно, незважаючи на суцільну осілість циган після 1956 р., рецидиви кочування можна було зустріти й пізніше. Наприклад, у 1970-х роках табір ловар з м. Нікополь переїхав до м. Калуш Івано-Франківської області. Через деякий час табір раптом виїхав до м. Ясинувата. Там він розділився: частина циган переїхала до Кременчука, кілька сімей – до Житомира, дехто – до Синельникового [5, с. 42]. Але можна констатувати, що після постанови 1956 р. розподіл на кочових і осілих циган

уцілому в СРСР, у тому числі й в Україні зник: практично кожна циганська родина мала житло і реєстрацію [4, с. 632].

Оселивши більшість циган, радянська влада відійшла від активної політики стосовно цього народу. Проблеми циган накопичувалися, державної програми їх розвитку не існувало. Про циган згадували лише тоді, коли мова йшла про правопорушення. Більшість циган поступово опинялася на задвірках суспільства, перетворюючись на маргінальний шар. Низький культурно-освітній рівень циган не дозволяв їм інтегруватися повною мірою у радянське суспільство [5, с. 42].

Отже, політика радянського уряду щодо переведення циган на осілий спосіб життя носила характер кампанії, яка здійснювалася в кілька етапів. Упродовж першого етапу спостерігалося заохочення та сприяння уряду в цьому процесі, у результаті чого було створено циганські колгоспи, діяли промислові артілі. На цьому етапі ми не можемо говорити про примусовий характер оселення, оскільки в переважній більшості воно відбувалося за бажанням самих циган. На другому етапі політика радянської влади стосовно циган не була однозначною. Бажання форсувати процес призводило, з одного боку, до використання адміністративних методів, з іншого – до надмірних обіцянок і завищених вимог щодо місцевої влади. У той же час у прагненні перевести циган на осілий спосіб життя вбачається в основному ідеологічний мотив. На третьому етапі політику радянської влади щодо циган можна охарактеризувати як непослідовну й незавершену, оскільки в більшій мірі вона сприяла не вирішенню проблем, а їх накопиченню. Урешті, ці проблеми перейшли у “спадщину” незалежній Україні. Але можна сказати однозначно, що М. Хрущову вдалося зробити те, чого не зміг зробити Й. Сталін. При ньому цигани самі почали відмовлятися від колишнього кочового життя.

1. Амелин В.В. “Цыганский вопрос” в общественно-политической жизни стран Запада и России / В.В. Амелин // Цыгане в оренбургском социуме: материалы круглого стола, посвящённого Международному Дню цыган. – Оренбург: ООО ИПК “Университет”, 2013. – С.3-6.

2. Баранников А.П. Цыганы СССР: Краткий историко-этнографический очерк / А.П. Баранников. – Москва: Нацмениздат, 1931. – 52 с.

3. Баранников О.П. Українські цигани / О.П. Баранников. – Київ: Всеукраїнська академія наук. Етнографічна комісія. Кабінет нацмен, 1931. – 57 с.

4. Бессонов Н. Цыгане в России: принудительное оседание / Н. Бессонов // Россия и ее регионы в XX веке: Территория – расселение – миграции / Под ред. О. Глезер и П. Поляна. – Москва: ОГИ, 2005. – С.631-640.

5. Беліков О. Державна політика стосовно циган України: історія і сучасність / О. Беліков // Наукові записки Інституту української історіографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. Тематичний випуск: Роми України: із минулого у майбутнє. – Т.15. – Київ, 2008. – С. 24-56.

6. Беліков О. Матеріали діловодчої документації державних установ 1920-1950-х рр. як джерело вивчення циган (на прикладі Донецької області) / О. Беліков // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – Т.19(2). – Київ, 2009. – С.655-667.

7. Бриль М. Трудящиеся цыгане – в ряды строителей социализма / М. Бриль // Революция и национальности. – 1932. – №7. – С.60-66.

8. Деметер Н. История цыган – новый взгляд / Н. Деметер, Н. Бессонов, В. Кутенков. – Воронеж: ИПФ “Воронеж”, 2000. – 336 с.

9. Друц Е. Цыгане / Е. Друц, А. Гесслер. – М.: Советский писатель, 1990. – 333 с.

10. Зіневич Н.О. Цигани в Україні: формування етносу і сучасний стан / Н.О. Зіневич // Український історичний журнал. – 2001. – №1. – С.40-52.

11. Іванеско М. І. Цигани України. У пошуках кращої долі. Історичний нарис / М.І. Іванеско // Відродження. – 1993. – №12. – С.66-69.

12. Килин А.П. Политика перевода цыган на оседлый образ жизни: проблемы реализации (1926-1937) / А.П. Килин // Документ. Архив. История. Современность. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2005. – Вып.5. – С.187-226.

13. Киселева Т.Ф. Цыгане европейской части СССР и их переход от кочевания к оседлости: автореф. дисс.... канд. ист. наук : 07.00.02 / Т. Ф. Киселева. – Москва, 1952. – 15 с.

14. Міронова І.С. Національні меншини України: Навчально-методичний посібник / І.С. Міронова. – Одеса; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – 464 с.

15. Платунов Я.И. Переселенческая политика советского государства и ее осуществление в СССР (1917 – июнь 1941 гг.) / Я.И. Платунов. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1976. – 283 с.

References:

1. Amelin V. «Roma question» in social and political life of the countries of the West and Russia / Vladimir Amelin // In.: Orenburg in Roma society: Materials of the round table dedicated to the International Roma Day. – Orenburg: ИПК «University», 2013. – P.3-6.

2. Barannikoff A. Roma Soviet Union: A Brief Historical and Ethnographic Essay / A. Barannikoff. – Moscow: Natsmenizdat, 1931. – 52 p.

3. Barannikoff O. Ukrainian Roma / O. Barannikoff. – Kyiv: Ukrainian Academy of Sciences. Ethnographic commission. Kabinet national minority, 1931. – 57 p.

4. N. Bessonov Roma in Russia: the forced settling / AN Bessonov // In.: Russia and its regions in the XX century: The territory – settlement – Migration / Ed. G. Glaser and P. Polyana. – Moscow: OGI, 2005. – P. 631-640.

5. Belikov O. State policy on Roma Ukraine: History and Modernity / O. Belikov // Scientific Notes of the Institute of Ukrainian historiography and source studies. MS National Academy of Sciences of Ukraine. Special Edition: Roma of Ukraine: from past to future. – T. 15. – Kyiv, 2008. – P. 24-56.

6. Belikov O. Materials of documents of public institutions 1920-1950's. as a source of study Roma (for example, Donetsk region) / O. Belikov // Scientific notes. The collection of works of young scientists and graduate students. – Vol 19 (2). – Kyiv, 2009. – P. 655-667.

7. M. Brill The working people of Roma – In the ranks of the builders of socialism / M. Brill // Revolution and nationality. – 1932. – № 7. – P. 60-66.

8. Demeter H. History of Roma – a new look / N. Demeter, N. Bessonov, V. Kutenkov. – Voronezh: IPF “Voronezh”, 2000. – 336 p.

9. Druce E. Roma / E. Druce, A. Gessler. – Moscow: Soviet writer, 1990. – 333 p.

10. Zinevych N. Roma in Ukraine: the formation of ethnic and modern state / N. Zinevych // Ukrainian Historical Journal. – 2001. – № 1. – P. 40-52.

11. Ivanenko M. Roma Ukraine. In search of a better life. Historical Essay / M. Ivanenko // Renaissance. – 1993. – № 12. – P. 66-69.

12. Killeen A. Policy translation of Roma a settled way of life: problems of implementation (1926-1937) / A. Killeen // The document. Archive. History. Modernity. – Yekaterinburg: Publishing House of the Ural Mountains. University Press, 2005. – Vol. 5. – P. 187-226.

13. Kiseleva T. Roma in European part of the USSR and their transition from a nomadic to a settled way of life: Author. Dis. for the degree of Cand. ist. Sciences: spec. 07.00.02 “National History” / T. Kiseleva. – Moscow, 1952. – 15 p.

14. Mironova I. National minority of Ukraine: Textbook / I. Mironova. – Odessa; Nikolaev: Publishing of Petro Mohyla Black Sea State University, 2006. – 464 p.

15. Platonov J. Immigration policy of the Soviet state and its implementation in the USSR (1917 – June 1941) / J. Platonov. – Tomsk: Publishing house of Tomsk University Press, 1976. – 283 p.

Отримано 22.02.2016